

Anželika Gaidienė

Lietuvių kalbos institutas

Veiksmazodžio *kentėti* vartosena

Šiame straipsnyje nagrinėjami veiksmazodžio *kentėti* vartojimo atvejai. Tyrimas atliktas remiantis Dabartinės lietuvių kalbos tekstynu (DLKT), sudarytu Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centre. Iš viso buvo peržiūrėta¹ apie 4000 DLKT publicistikos žanro sakinių, iš jų tyrimui atrinkta apie 60.

Pasak Antano Maceinos, „[n]ei nuo kančios pabėgti, nei jos savomis jėgomis pergalėti žmogus neįstengia. Jis gali ją tik iškęsti. [...] Ji yra mūsų palydas visą žemiškąjį mūsų gyvenimą. *Pats mūsų buvimas vyksta kančioje*. Todėl kančioje tarsi kokiame veidrodyje galbūt aiškiausiai ir atsispindi mūsų buvimo savybės“ (Maceina 1990: 426). Kančia yra žmogaus padermė, žadinamoji galia, kuri suardydama buvimo erdvę kviečia žmogų kažkur kitur (Maceina 1990: 458).

Šiuo tyrimu siekta pasižiūrėti, *kas* – subjektas – ir *dėl (nuo) ko*² – priežastis – dažniausiai gali kentėti. Ar kenčia tik žmogus, ar kentėti gali ir kitos gyvos būtybės ar negyvi daiktai?

„Lietuvių kalbos žodyne“ (LKŽe) ir „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ (DŽ7i) veiksmazodis *kentėti* apibrėžiamas³ panašiai. Tiesa, LKŽe skiriamos ne dvi, o trys šio veiksmazodžio reikšmės, plg.:

(LKŽe) 1. kęsti, jausti skausmą, nemalonumą: *Ką aš čia kenčiu tame dvare!* Juškos žodynas; *Kenčia kaltas, kenčia nekaltas* Žemaitė; *Aš kenčiu sopulį* Trakai; *Šuva, gaidys ir užkuryš tai jau turi kentėt* Skudutiškis; *Darbą turėsi – bado nekentėsi* Sedà, Skuōdas; *Vai, tu, rugeli, tu, žiemkentėli, vai, tu kentėjai šaltą žiemelę* (d.) Priėnai; *Kam tankiai lankei mane, bernužėli? Aš kalbužes kentėjau* Juškų dainos; *Diduomenė, viso pertekusi, nebnořėjo vargų bekentėti* Simonas Daukantas; *Ir poniškas ligas kentėt privalom* Kristijonas Donelaitis; *Kenčiu ažu nuodėmę* Konstantinas Sirvydas; 2. turėti kantrybės laukti; labai norint ko susilaikyti nedarius: *Nors smirda, bet kenčia* Pandėlys; *Daba tik kentėk kai pelė po šluota* Serėdžius; 3. su neiginiu tr. nekęsti, nemėgti ko: *Gailėjaus nabago, ne-kentėjau didžturčio* Aušra.

¹ Medžiaga iš DLKT rinkta 2018 m. spalio mėnesį.

² Pasak Elenos Valiulytės, „[p]asitaiko prielinksnio *dėl* konstrukcijų, kurias galima pakeisti konstrukcijomis *nuo-Kilm*“ (plačiau žr. Valiulytė 1998: 387–388).

³ Žodžiai, prasidedantys *k* raide, „Bendrinės lietuvių kalbos žodyno“ internetiniame variante (<http://bkz.lki.lt>) kol kas nėra skelbiami.

(DŽ7i) 1. patirti, jausti skausmą, nemalonumą: *Ligonis labai kenčia; Skausmą, alkį, šaltį kenčia*; 2. turėti kantrybės, būti vargingoje padėtyje, tverti: *Kentėjau visus metus, nieko nesakiau*.

LKŽe leksikografiniame žodžio *kentėti* straipsnyje užfiksuoti iliustraciniai pavyzdžiai, kurių subjektas yra žmogus, kenčiantis sopulį, apkalbas, vargus ir kt., gyvulys (plg. šuva, gaidys) arba augalas (plg. rugelis). DŽ7i pateiktuose pavyzdžiuose minimas tik skausmą, alkį, šaltį kenčiantis žmogus.

DLKT pavyzdžiai rodo platesnę veiksmožodžio *kentėti* vartoseną subjekto atžvilgiu. Analizuojant DLKT duomenis pirmiausia sakiniai buvo suskirstyti pagal kentėjimo subjektą – 1) gyva būtybė, organizmas ir 2) negyvas daiktas. Gyvoms būtybėms, organizmams priklauso žmogus, gyvūnai, gyvuliai, augalai, o negyviems daiktams – pastatai ar jų dalys ir kt.

Subjektas – gyva būtybė, organizmas

Pirmiausia pasižiūrėkime, kokia yra žmogaus kentėjimo priežastis.

a) DLKT duomenimis, žmonės gali kentėti dėl įvairių vidinių ir išorinių veiksnių. Gana dažnai kenčiama dėl sveikatos problemų, pavyzdžiui: [...] *kaip padėti žmonėms, kurie po spindulinio gydymo kenčia nuo įvairių komplikacijų, sukeltų radioaktyvių spindulių; R. Žebenka buvo labai darbštus, tačiau nuolat kentėjo dėl nesveikos širdies ir savo sveikatą, galima sakyti, pats alino; [...] jie dažniau kentėjo nuo virškinimo ir nervų sistemos sutrikimų, labiau verkdamo*. Taip pat žmonės kenčia ir dėl politikų priimtų sprendimų, dėl verslininkų išnaudojimo, dėl ūmaus artimo žmogaus būdo, nuo apgavikų, nuo nedarbo ir kt., pavyzdžiui: *Dėl Vyriausybės ir Seimo nenoro taisyti ankstesniuose įstatymuose padarytas klaidas kenčia daugiau nei du trečdaliai Lietuvos gyventojų; O juk puikiai žinau, kad didžiuosiuose prekybos tinkluose dirbantys žmonės kenčia nuo psichologinio teroro, yra išnaudojami, didžiulė darbuotojų kaita; Artimieji labai kentėjo dėl jos valdingo, nepakantaus charakterio; Vargšai daugiausia kenčia nuo apgavikų...; Į kariuomenę ateina tik tie, kurie negali susitvarkyti savo gyvenimo, kenčia nuo nedarbo, tėvų girtuokliavimo*.

Analizuojant DLKT pavyzdžius taip pat pastebėta, kad vyrai ir moterys gali kentėti dėl skirtingų dalykų.

b) Moterys kenčia dėl psichologinių veiksnių – depresijos, nesaugumo jausmo; įvairių emocijų, jausmų – meilės; fiziologinių būsenų – hormonų svyravimų, ligų; socialinių priežasčių – lyčių nelygybės, diskriminavimo ir kt.: *Moteris vis dažniau kentėjo nuo depresijos, dažnai verkdamo; Viena pažįstama labai kentėjo dėl to, kad nemokėjo pasirinkti kaukės, kuri atitiktų visuomenės standartus; Jai bū-*

dingas nesaugumo jausmas, nuo kurio kadais ir aš kentėjau; Be to, jos amžiaus moterys kenčia dėl hormonų sistemos persitvarkymo, kuris sustiprina polinkį išsižieisti ir žvelgti į viską pro pernelyg tamsius akinius; Ji vis nyko, kentėjo dėl didžiulio auglio pilve; Tai bene vienintelis pavyzdys, kuris galėtų pretenduoti į liudytojus, jog yra Lietuvoje moterų, kurios kenčia nuo lyčių nelygybės; Pašnekovės teigimu, labiausia moterys kenčia nuo direktorės dešinės rankos – jos pavaduotojos, kuri net ir į tuale tą nubėgusią moterį gali sutrypti su žemėmis, visų akyse pažeminti.

Taip pat moterys dažnai kenčia dėl vyrų (sutuoktinio, sūnaus, girtaujančio ir agresyvaus vyro ir kt.) sukeliama psichologinio ir (ar) fizinio smurto: Jos artimieji neslėpė, kad moteris nuolat buvo engiama, kentėjo sutuoktinio pykčio protrūkius ir terorą; Labiausiai nuo parazituojančio, ketvirtą dešimtį baigiančio sūnaus kentėjo jo septyniasdešimt vienerių metų motina; Bet palauk, palauk, o kas tave vertė kentėti tuos pusantrų metų? – Aš jį mylėjau... Jis privertė mane tiek daug kentėti, kai buvo galima apsieiti be kančių; Mielos moterys, jeigu Jūs nuolat kenčiate nuo girtaujančių ir agresyvių vyrų, patiriate smurtą, prievartą, grasinimus, kreipkitės į [...]; [...] Lietuvos moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolierė, įsitikinusi, kad nuo smurto Lietuvoje labiausiai kenčia moterys.

c) Remiantis DLKT pavyzdžiais galima teigti, kad vyrai, kaip ir moterys, kenčia dėl psichologinių būsenų, tik šias būsenas jiems gali sukelti vidiniai (kūrybiniai) išgyvenimai, taip pat jausmai – meilė ir kt.: Jis kenčia dėl meno ir poeziją vadina „šventais kryžiais, ant kurių nukryžiuojami nebylūs poetai“; Prisimenu Nidos kūrybos namus, kur kentėjau ruošdamas apybraižą žurnalui „Darbas ir poilsis“ (1987 m.) apie neteisingai apkaltintą žemaitį, jūreivį Petrą Petreikį [...]; Žebriūnas kentėjo meilės kančias; Aišku, vaikydamasis moterį, kentėsi. Arba nuo savo žmonos, arba nuo svetimo vyro, o gal net viruso...

DLKT rasta pavyzdžių, kuriuose pabrėžiamas uždaras vyrų būdas, – vyrai kenčia tyliai, skaudžiai. Vyrai kenčia ir tuomet, kai yra užgauti, neįvertinti ar pastumti. Pavyzdžiui: Jis pyko, bet niekuo negalėjo atsikirsti ir tyliai kentėjo; Mano broliai ir seserys juokdavosi iš mano nevikrumo, tėvai pabardavo, o aš skaudžiai kentėdavau, tik svajodamas ir naktimis skaitydamas knygas ir laikraščius; Gal per daug svarbos, matyt, teikė Rašytojų sąjungos gyvenimui – kentėjo užgautas, neįvertintas, pastumtas. Kartais išryškėja karingas, bet kartu ir jausmingas vyrų pradas, dėl kurio irgi gali būti kenčiama, pavyzdžiui: Jis regėjo, ką gali neapykanta, ir kentėjo dėl būsimų žudynių, karų ir prievartos.

d) DLKT apstu sakinių, kuriuose minimas kentėjimo subjektas – Lietuvos žmonės. Dėl žinomų istorinių aplinkybių ilgą laiką lietuviai kentėjo dėl tėvynės,

kentėjo tremtyje, gulaguose ir pan.: *Vėl prie lietuvių namų išdidžiai plevėsuoja Lietuvos trispalvė – valstybinė vėliava, primenanti, kiek dėl jos lietuviams teko kentėti gulaguose, tremtyje, patirti kankinimų Čekos, GPU ar MGB rūsiuose; [...] taip greitai užgydytos žaizdos, tai ko galima tikėtis ir kokia ateitis laukia Lietuvos, už kurią tūkstančiai geriausių sūnų ir dukterų kentėjo ir žuvo Tėvynėje ir tremtyje; Ne tie, kurie tą kelią nuklojo savo kūnais, ne tie, kurie kentėjo tremtyje, lageriuose ir saugumo rūsiuose, o tie, kurie juos įdavinėjo, kurie trėmė, kankino ir tardė.*

DLKT rasta nemažai pavyzdžių, iš kurių matyti, kad veiksmazodžio *kentėti* subjektas plečiasi. Kenčia ne tik žmonės, bet ir augalai, gyvūnai, žmogaus kūno dalys ir pan.

a) Kenčia visi gyvi organizmai – augalai, miškai, medžiai, gėlės, pavyzdžiui, nuo netinkamos oro ar vandens temperatūros: *Jis [šiltas oras] greitai išdžiovina žemę, o augalai kenčia nuo sauso oro; Kentėjo ir privatūs miškai; Medžių kamienai labai kenčia nuo temperatūrų svyravimų – pietinėje kamienų pusėje susidaro šalčio plaišos; Ypač jos [gėlės] kenčia, kai laistomos šaltu vandeniu, bėgančiu iš čiaupo.*

b) Kenčia gyvos būtybės – gyvūnai, gyvuliai, pavyzdžiui, nuo žmogaus, nuo netinkamos oro temperatūros ir pan.: *O tos sąlygos dabar nėra geros – dėl ekonominio nuosmukio Lietuvoje kenčia ne tik žmonės, bet ir gyvuliai; Kaune labiausiai nuo šalčio kenčia likę žiemiški paukščiai.*

c) Dėl vidinių ir išorinių veiksmų kenčia ir įvairios žmogaus kūno dalys – ausys, nosis, širdis, veidas ir pan.: *Atšalus orui, nosis, kojų ir rankų pirštai, ausys kenčia nuo šalčio labiau nei kitos kūno dalys; Dėl kraujagyslių inversijos kentėjo ir širdis, ir plaučiai, todėl Aurimas vis dažniau ėmė sirgti kvėpavimo takų ligomis; Saulės filtrai: kaip ir oda, plaukai kenčia nuo ultravioletinių spindulių; O iš pradžių labai kentėdavo veidas (mėlynės, prakirsti antakiai), daug kartų kamuoliuku esu gavusi.*

Atskirai minėtini tokie veiksmazodžio *kentėti* vartosenos atvejai, kuriuose nėra tiesioginio žmogaus kentėjimo priežasties sukėlėjo (subjekto, objekto, sąlygų ar pan.). Kentėjimas šiais atvejais yra paties subjekto būseną, pavyzdžiui: *Ji laukė mirties, nes labai kentėjo; Ji tiesiog dievino tėvą ir labai kentėjo, kad jo dabar nėra šalia; O jeigu tai vis dar bus blogai, ką gi – kentėk, iškęsk šitą skausmą. Jis vis tiek praeis.*

Subjektas – negyvas daiktas

Iš DLKT rastų pavyzdžių matyti polinkis veiksmazodį *kentėti* vartoti kalbant ir apie negyvus daiktus – pastatus ir jų dalis, kitus materialius ir nematerialius dalykus.

a) Kenčia pastatai ar jų dalys, pavyzdžiui, nuo gaisrų, uraganų, vandens ir kt.: Sovietmečiu *bažnyčia, paversta sandėliu, daug kentėjo nuo gaisrų ir pro kiaurą*

stogą pratekančio lietaus vandens; Nuo „Ervino“ labiausiai *kentėjo* pastatų stogai, fasadų apdaila; Šiaulių mieste ir rajonuose virto kelio ženklai, autobusų stotelės, lauko reklamų stovai; Butai daugiausia *kenčia* nuo vandens – trūkus vamzdžiui.

b) Kenčia miestai, valstybės, sąjungos ir kt. (tiksliau, šitaip metonimiškai įvardijami jų gyventojai), pavyzdžiui: *Palangą* sezono metu *kenčia* nuo eismo kamščių; *Daugiausia dėl šio karo kentėjo Lietuva*: tai jos kariuomenė kovėsi su švedais, tai jos laukus trempė svetimųjų pulkai; *Dar prieš porą metų Lietuva kentėjo nuo didelio nedarbo*; *Europos Komisija parodė, kad daug kartų perspėjusi galiausiai gali „nepasigailėti saviškio“, net jei nuo jo asmeninių bėdų kentėtų visa ES.*

c) Kenčia ir kiti materialūs dalykai – bendrovės, įmonės, biudžetas, transportas ir kt.: *Kaip pavyzdį Prezidentas paminėjo „Mažeikių naftos“ bendrovę, kuri ilgą laiką kentėjo nuo žalios naftos stokos [...]. Pelningoms ir mokančioms didelius atlyginimus įmonėms minimalaus darbo užmokesčio pakėlimas įtakos neturės, smulkios įmonės kentės*; *Labiausiai dėl sirgalių elgesio kentėjo „Sakalų“ biudžetas*; *Jeigu „tėvynė pavojuje“, o režisierė ketina tai paskelbti pasitelkusi Erlicką, tai nematau, kad dėl to turėtų kentėti teatras*; *Ne kartą nuo ilgapirščių kentėjo vartotojų kooperacijai priklausanti parduotuvė*; *Šios kapinės labiausiai kenčia nuo vagių.*

d) Kenčia taip pat nematerialūs dalykai – žinios, mokslas, kokybė ir kt.: *Dėl to kenčia studentų žinios*; *Tad, aišku, mokslas dėl to kentėdavo*; *Kitąmet prasidės karštligiškas bėgimas, stengiantis suspėti perimti lėšas: kentės projektų kokybė, prasidės manipuliacijos rezultatų rodikliais [...].*

Straipsnyje aptarti tik keli veiksmažodžio *kentėti* vartojimo atvejai, iš kurių matyti polinkis plėsti nagrinėto veiksmažodžio reikšmę subjekto atžvilgiu. Vartosenoje gausėja sakinių, kuriuose veiksmažodis *kentėti* vartojamas kalbant ne tik apie gyvas būtybes – žmones, gyvūnus, gyvulius, bet ir apie įvairius negyvus daiktus – pastatus, bendroves, biudžetus ir kt., kuriuos veikia įvairūs veiksniai. Atlikta analizė skatina ieškoti veiksmažodžio *kentėti* reikšmės pokyčių priežasties, ypač paanalizuoti veiksmažodžio *kentėti* ir jo priešdėlinio vedinio *nukentėti* reikšmių santykius, atsižvelgti į galimą vertimų iš kitų kalbų įtaką šiems santykiams. Tokie tyrimai galėtų padėti lietuvių kalbos aiškinamųjų žodžių autoriams pildyti ir tikslinti veiksmažodžio *kentėti* leksikografinį straipsnį.

Literatūra ir šaltiniai

BŽ: *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*. Redaktorių kolegija: Danutė Liutkevičienė (vyr. redaktorė), Gertrūda Naktinienė, Ritutė Petrokienė, Dovilė Svetikienė, Klementina Vosylytė, Jolanta Zabarskaitė. (rengiamas). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <http://bkz.lki.lt>.

VLK: DLKT: *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. Prieiga internete: <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/>.

DŽ7i: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*: 7-as patais. ir papild. leid. Vyr. red. Stasys Keinys.

Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012; elektroninis variantas, 2015 (atnaujinta versija, 2017).

Prieiga internete: <http://lkiis.lki.lt/dabartinis>.

LKŽe: *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas. Redaktorių kolegija:

Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas,

Jolanta Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2008).

Prieiga internete: www.lkz.lt.

Maceina A. 1990: Jobo drama. Žmogiškosios būties apmąstymas, *Raštai* 3. Vilnius: Mintis.

Valiulytė E. 1998: *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksiniai sinonimai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.